

Av Ronald Grambo
Folklorist og kulturhistoriker

Askeladden - vår helt

Naturens muntre sønn

Askeladden overviner alle vanskeligheter. Han er snedig og slagferdig på samme tid. Han dreper trollene og vinner kongsdattera og det halve riket. Han foretar dermed en virkelig imponerende klassereise. Askeladden sitter ved gruen og ser ut til ikke å duge til noe som helst. Plutselig forlater han hjemmet og sine to usympatiske brødre og drar ut i verden for å søke lykken.

Den danske dikteren Adam Oehlenschläger uttaler i skuespillet *Aladdin* (1805) at naturens muntre sønn er lykken nærmest. Denne karakteristikken passer utmerket på Askeladden. Det kan innskytes at Askeladden betyr Askegutt. Ladd er det samme ordet som det engelske *lad*, altså gutt. Tilnavnet peker på at han holder seg ved varmen i gruen.

Men tilnavnet som Asbjørnsen og Moe støtte oftest på var slett ikke Askeladden, men Askefisen, altså den som blåser i asken. Men de våget ikke å benytte seg av denne betegnelsen i eventyrene sine, fordi de var bange for å støte leserne. Historikeren P.A. Munch raste over denne unnlatsen og skrev at selv om forfatterne diskuterte tilnavnet i forordet til samlingen, var de ikke modige nok til å bruke det i selve tekstene. Esben eller Espen ble også

benyttet sammen med det nedverdiggende økenavnet.

En av beretterne kalte ham til å begynne med for Askefisen, men lenger ute i eventyret skiftet han over til Askeladden. Denne skikkelsen var så kjent for tilhørerne at en ikke trengte å utmale ham noe nærmere eller gi forklaring på tilnavnene Askeladden eller Askefisen.

Det kan nevnes at Henrik Ibsens skildring av *Peer Gynt* nok er inspirert av Askeladden. Mor Åse sier dette om sin sønn: «Hjemme ligger du i gruen, roter rundt i kull og emmer».

Martin Luther sammenlikner i en av sine bordtaler «askebroren» (*Aschebruder*) med Abel, som er betydningsløs og må underordne seg den mektige Kain.

Denne helten representerer en bestemt type som ikke på noen måte er særegen for norsk eventyrtradisjon. Det russiske eventyret «Ivan Popylof» beretter at Ivan ligger tolv år i asken ved ovnen. Men så står han opp og rister på seg så seks pud aske velter av ham. Et pud er 16,5 kilo! Det ungarske eventyret «Vakre Elisabeth» begynner slik: Han var en lat og udugelig

fyr, men nå stod han opp og ristet asken av seg. Et annet ungarsk eventyr beretter at helten gikk bak ovnen da foreldrene døde og viste seg ikke før de var begravet. Det hadde da gått tre dager. I et polsk eventyr fra romfolkets folkloristiske skattekiste, drar de to eldste brødrene avsted, mens den yngste blir igjen. Han ligger ved ovnen og krøker seg. I franske eventyr bærer han det lite smigrende tilnavnet Cucendron (egentlig culcendron), som rett og slett betyr askerumpe.

Helten ser ut til å begynne med å være en lathans, men handlingsgangen avslører senere at det likevel er ukjente sider ved ham. Askeladtypen opptrer i flere eventyrkategorier, men for det meste i såkalte undereventyr, som skildrer overnaturlige vesener og hendelser. Askeladden opptrer i eventyrtyper der han opprinnelig ikke hører hjemme. Dette beror på at han er en populær figur. Interessen øker når han opptrer i beretningene.

Vi treffer på spor av denne eventyrhelten i norrøn litteratur. Flere av heltene i ættesagaene gjør lite av seg i ungdommen. Grim Øyolvsson i Gull-Thoris saga går underlig kledd, holder seg hjemme innved ilden og synes å være en tomsing (kap. 9). Torstein i Svarfdøla saga holder seg alene ved ildstedet på den ene siden og en askehaug på den andre (kap.

1). Disse skildringene har noe urealistisk over seg, og flere trekk her går igjen fra saga til saga. Dette er utvilsomt et vandremotiv i sagaene og må være inspirert av eventyrhelten som sitter ved gruen og roter i asken. Det forteller noe om alderen til denne spesielle heltetypen. Om keiser Karl den store fortelles det i det store poetiske verket *Karlmeinet* (14. århundret) at

han satt i asken, ulik atferden til en junker.

Den amerikanske folkloristen Jan Brunvand mener at plassen ved ildstedet kan ha en forbindelse med den yngstes arverett, som han kaller «the junior-right». Han nevner til støtte for sin oppfatning bl.a. at hos tyrkerne hadde den yngste sønnen arveretten, og han ble av den grunn kalt Tékine, som best kan oversettes med «vokteren av gruen».

Den yngstes arverett møter en også blant mongolene, og der kan helten bære navnet Otdzékine, som har samme betydning. Brunvand gjengir en opplysning om at også samene hadde skikken med den yngstes arverett, og at dette kan ha forbindelse med nordisk fortellingstradisjon. Dette er vel noe usikkert.

Spørsmålet er om disse funderingene kan ha noen vekt i det hele tatt. Eksemplene Brunvand omtaler er for få og spredte. En må tenke på at Askeladdens posisjon i eventyrene kan ha fortellertekniske årsaker. Helten befinner

Gjete kongens harer. Xylografi ved Frederik Henriksen etter tegning av Erik Werenskiöld for Norske Folke- og Huldre-Eventyr i Udvalg, 1879.

seg svært lavt på rangstigen, men når han vinner prinsessen og det halve kongeriket, oppnår han den høyeste status. I eventyrdiktningens univers oppfylles dagdrømmene til fortellerne! Enkelte forskere har lansert teorien at undereventyrene som forteller at helten flytter inn hos svigerfaren

avspeiler matriarkalske samfunnsforhold.

Fortellerne har utstyrt helten med bestemte egenskaper som de nok selv har satt høy pris på. Han er knyttet til bestemte verdier, normer, holdninger, oppfatninger og forhåpninger. Helteskikkelsen i eventyr har tatt preg av kulturformene den er blitt utviklet i. Karaktertrekk som virker fremmede for norsk forteller-

tradisjon forkastes gjerne av beretterne. Dette skjer ofte med eventyr som er kommet til Norge fra utlandet.

Det fins flere utgaver av helteskikkelsen i eventyrtradisjonen. Noen helter beskrives som ganske lure og oppfinnsomme. Det er ikke alltid slik at handlingene deres er moralsk forsvarlige etter våre begreper. Det forekommer marginale helter som opererer utenfor samfunnsnormene. De er grenseoverskridende. Det er ofte noe tvedydig og foruroligende i deres vesen. Slike helter kalles i fagspråket for trickstere. Et norsk eksempel er eventyret om «Peik med narrestikkene». Dette sies å være et norsk eventyr opprinnelig.

”Peik med narrestikkene”. Xylografi ved Theodor Knesing etter tegning av Otto Sinding for Eventyrbog for Børn 2, 1884

Det er påvist at enkelte eventyrfortellere er meget reflekterte og har dyp, psykologisk innsikt. De legger til og trekker fra for å kunne frembringe sitt inntrykk av helten. De følger ikke tradisjonen slavisk, men er skapende berettere. Dette påvirker portretteringen av helten.

Til sist: Askeladden eller Askefisen er ikke urnorsk, som enkelte tror. Denne helteskikkelsen er internasjonal, men har forskjellige egenheter i de ulike europeiske eventyrtradisjonene. Navn som Askeladden, Askefisen, Askepott, Snjofrid, Ridder Rød og Mumle Gåsegg er

urealistiske og forteller oss at disse personene beveger seg i en verden hvor alt kan hende. Ordet helt er anvendt flere ganger ovenfor. Det betyr opprinnelig en fri mann eller en fri bonde og kan være kommet til oss fra middelhøytysk.

”Askeladden og de gode hjelperne”. Tegning av Otto Sinding for Eventyrbog for Børn 2, 1884

MERKNAD

Det fins ulike betegnelser på den kategorien av folkediktingen vi gjerne kaller eventyr. Ordet kommer fra det latinske *adventura*, som betyr hendelse. Det betyr egentlig «det som skal komme». På gammelnorsk har vi formen *ævintýr*. De norske fortellerne brukte gjerne betegnelsen *soge* om eventyr. Dette har forbindelse med å seige, si. *Soge* er tenkt å fortelles muntlig. På svensk har vi det beslektede ordet *saga* om eventyr.

Den tyske betegnelsen på eventyr er *Märchen* (n). Ordet er belagt allerede i det 15. århundret. Betegnelsen ble særlig kjent i Europa ved brødrene Grimms samling *Kinder und Hausmärchen* (1812-1815). *Märchen* er diminutivform av det mellomhøytyske *Märe* (n), som har betydningen kunnskap, nyhet, rykte og beretning. I den engelsktalende verden brukes gjerne ordet *fairy tale* om eventyr. Men dette betyr fortelling om alfer. De opptrer fortrinnsvis i sagn, ikke i eventyr. De engelsktalende forskerne anvender i stedet *folktale*.

FOR DE SOM VIL LESE MER

- Babcock-Abrahams, Barbara: «A Tolerated Margin of Mess». The Trickster and his Tales Reconsidered. I: *Journal of the Folklore Institute* Volume XI Number 3.1975.
- Boyer, Régis: Il n'y a pas de héros universel. I: *La Grande Oreille* Nr. 63. 2015.
- Brunvand, Jan: Norway's Askeladden, the unpromising Hero, and Junior-Right. I: *Journal of American Folklore* Vol. 72. 1959.
- Brunvand, Jan: Askeladden. I: *Enzyklopädie des Märchens* Band1.Lieferung 4.Berlin 1976.
- Geissler, Friedmar: *Brautwerbung in der Weltliteratur*. Halle (Saale) 1955.
- Grambo, Ronald: Om navn i norske eventyr. I: *Maal og Minne* 1964, hefte 1-2.
- Grambo, Ronald: *Folkloristisk håndbok. Begreper-termer*. Oslo 1984, stikkord Eventyr.
- Grambo, Ronald: Blant helter, heltinner og troll. I: *Dyade* nr.4 1990.
- Grambo, Ronald: Difficult Tasks in Magical Folktales. I: *Colloque international et interdisciplinaire sur les dimensions du merveilleux*. Oslo 23-28 juin 1986. Universitetet i Oslo. Actes-Proceedings Vol.1 .
- Hansen, William: *Ariadne's Thread. A Guide to International Tales Found in Classical Literature*. Ithaca and London 2002.
- Hodne, Ørnulf: *The Types of the Norwegian Folktale*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter LXVIII. Oslo 1984.
- Hodne, Ørnulf: *Det norske folkeeventyret. Fra folkediktning til nasjonalkultur*. Oslo 1998.
- Horn, Katalin: Held, Heldin. I: *Enzyklopädie des Märchens* Band 6 Lieferung 2/3. Berlin 1989.
- Klapp, Orrin E.: The Clever Hero I: *Journal of American Folklore* Vol. 67 No. 263. 1954.
- Norske eventyr*: Med innleiing og kommentarar ved Olav Bø, Ronald Grambo, Bjarne Hodne og Ørnulf Hodne. Oslo 1982
- Roberts, Warren E.: *Norwegian Folktale Studies. Some Aspects of Distribution*. Oslo 1964.
- Simonsen, Michèle: *Hekse, trolde og bondeknolde. Hvad ved vi om folkeeventyr?* København 1985.
- Taylor, Archer: Names in Folktales. I: *Märchen, Mythos, Dichtung. Festschrift zum 90. Geburtstag Friedrich von der Leyens am.19. August 1963* herausgegeben von Hugo Kuhn und Kurt Schier. München 1963.
- Taylor, Archer: The Biographical Pattern in Traditional Narrative. I: *Journal of the Folklore Institute* Volume 1 Number 1/2 (Intet årstall for utgivelsen angitt).
- Thompson, Stith: *The Folktale*. New York 1946. (Annen utgave utgitt av University of California Press 1992).

*Askepiltan som
åt i kapp med
trollet.*

*Illustrert av
Carl Larsson
for Folksagor,
1927.*

